

Ulf Andenæs holdt denne innledningen ved lanseringen av sin bok Arkitekturoppgjøret på TBS Gallery i Oslo 22.august 2022.

Foto: Andreas Diesen

Denne boka hadde jeg tenkt kunne være mitt bidrag til Arkitekturopprøret. Den kan sikkert bli omtalt som et protestskrift.

Fremfor alt: Boka har sitt opphav i det jeg vil kalle et kjærlighetsforhold: Det er den kjærligheten som retter seg mot den fabelaktige naturen og landskapet med bygningsarven som hører til i Norge. Derfor skjærer det meg i hjertet, hver gang dette blir mishandlet av en utbygging som ikke viser hensyn. Som dere alle sammen vet, i et kjærlighetsforhold er det ikke til å bære, - synet av at den elskede blir mishandlet.

Naturen og landskapet, det er jo det beste Norge har å by på. Et praktfullt egenartet landskap, i forening med en egenartet byggeskikk, i by og bygd. Som om hus og landskap hadde vokst sammen og levde i vennskap med hverandre. Dette er Norges skatter. Jeg for min del pleide å være temmelig stolt av dem. Vi kunne hatt innsikt til å skåne dem. Til å la dem få en sjanse til å utvikle seg videre i en ny tid med sin karakter og personlighet i behold. Disse skattene blir angrepet på alle fronter, med et utbyggingsmønster i de siste tiårene som har vært en tung belastning på våre omgivelser.

Slik har mitt ståsted vært for å lage det som er blitt en bok.

I erklæringen fra det europeiske Arkitekturvernåret 1975 ble det fastslått som et nasjonalt mål for Norge, støttet samstemmig av alle ledende krefter i landet den gang: Sitat:

«Vekst og utvikling må ikke skje på bekostning av god byggetradisjon og lokalt særpreg».

Dette var det overordnede mål bak Arkitekturvernåret, et alment vedtatt motto. Det ble forsøkt respektert en stakket stund, men ble snart ettertrykkelig forlatt. Hva skjedde med politikerne? Hva skjedde med planleggerne? Med antikvarmyndighetene? Arkitektene? Hva som skjedde med utbyggerne, og hva de foretok seg, er det mindre tvil om, det ser vi rundt oss.

Det kunne vært fint om det nasjonale målet fra Arkitekturvernåret en vakker dag ble tatt på alvor.

I dag ser det ut til at utbyggerne regjerer Norge. Det virker ikke alltid som om de deler mitt kjærlighetsforhold til landskapet. Noen ganger ser det ut som om de vil hevne seg på det, og gi det en omgang juling. Som om de vil si: «Se her er det oss med de største byggekranene som undertvinger naturen». Det store honnørordet blant mange av dem som tegner hus ble å «skape kontrast», nokså nøyaktig stikk i strid med Arkitekturvernårets vedtatte nasjonale mål. Hver gang jeg hører ordet «signalbygg» er det angsten som griper meg. Og politikere godtar stort sett inngrepene som rammer bygda deres, og byen deres. De tror vel det må være slik. Tenk om de hadde sagt: «Denne bygda, denne byen, har sin egen personlighet, sitt eget ansikt, og det skal dere ta hensyn til!»

Boka rommer samtidig et personlig tilbakeblikk, fordi det er praktisk talt på dato 50 år siden første gang jeg som journalist skrev om byggeskikk i pressen. Jeg har drevet Arkitekturopprør i femti år. Den første artikkelen, i august 1972, hadde som tema: «Om hovmotet i den brutale arkitekturen». Så her i dag er ringen sluttet. Jeg kan sette femti lys i kaka, for femti års total ørkenvandring! Det meste av mitt yrkesliv har jeg vært utenriksreporter, men byggeskikk har en gang i mellom dukket opp med påtrengende, innpåsliten aktualitet, ikke minst i en del år da noen av oss skrev om norsk byggeskikk i bladet Bonytt.

Hvordan landet bygges ut, er et samfunnsanliggende, som virker inn på absolutt alle. Jeg for min del har historie som min utdanning. Og byggekunsten – arkitekturen – er den av kunststartene – dersom den fortsatt er en kunststart – som i særskilt grad avspeiler de ulike historiske tidsaldre, utviklingen i samfunnsforhold, maktforhold, mentalitet og sinnelag, teknologi, menneskenes forhold til sine omgivelser. Den brutale internasjonale byggekunsten i de siste par generasjoner leser jeg som en avspeiling av menneskets rovdrift på miljøet uten tidligere sidestykke i det siste århundret. Mye av det som bygges står fram som uttrykk for menneskets overmodige inngrep i sine omgivelser. Miljøet og landskapet omkring oss brukes og forbrukes under utbyggingen som om det var en konsumvare. Bruk og spreng! Helst med betong – den verste av alle klimaverstinger, påpeker de som er eksperter på slikt, - og som du aldri blir kvitt når den først er støpt i bakken. Vår tids overlegne teknologi og maskinkraft har skapt en rekkevidde for våre inngrep som er uhyre mye større enn det var mulig under alle tidligere tidsaldre da teknikk og maskiner ikke hadde de samme krefter som i dag. Det får våre omgivelser svi for.

I utgangspunktet hadde jeg faktisk ikke tenkt å lage bok, det var noe som kom etter hvert. Jeg hadde trang til å skrive ned det jeg hadde på hjertet, jeg hadde behov for å finne sammenheng i mine tanker og finne ut av hvordan vår verden ensrettes av et storindustrielt stereotypet formspråk, som rydder av veien alt det mangfold som har kjennetegnet nasjoner, regioner, lokalsamfunn og ulike folkegrupper, hver av disse med sin identitet og sine

tradisjoner som bare må pakke sammen. Det er historien om den sterke, i makt og penger, som presser ut den svakere part. Jeg ville prøve å beskrive hva som, ut fra miljøverdier og menneskelige verdier, har gått i feil retning.

Noe av dette ble trykt i ukeavisa Dag og Tid for en tid siden, - på min aller beste nynorsk. Min likesinnede i mange slike saker, Erling Okkenhaug, fikk ideen å lage bok av det. Jeg kunne ikke finne noen bedre person å samarbeide med enn ham. Med en idérikdom, en idealisme og et pågangsmot som overvinnet sperrer. Jeg anbefaler Erling til den som vil ha noe gjort og gjennomført. Det var en heder for meg at Erling fikk Tore Bjørn Skjølsvik, en av landets flotteste bildende kunstnere, til å lage bildet på omslaget. Hans skulpturer har gitt et løft til mange steder i landet. Nå har han gitt et løft til boken min.

Det er også et bidrag her fra Anne, min ektefelle, som har hjulpet meg til å se hvordan Norge tar seg ut med utenlandske øyne.

Nå når boken ligger her, så vil den selvsagt være et hår i suppa for mange, særlig blant dem som forsvarer den brutale utbygging og brutale arkitektur som nå har hatt overtaket i mange år. Jeg må finne meg i en fiendtlig mottagelse fra dem, i den grad de vil verdige meg noen som helst oppmerksomhet i det hele tatt.

En rekke toneangivende fagfolk på dette området har jo for lengst tatt avstand fra Arkitekturopprøret. Det er de vel egentlig nødt til å gjøre, - fordi mange av dem har bygd sine liv på den brutale arkitekturen. På en måte må jeg si jeg føler med de arkitektene som må holde på med dette, enten de vil eller ikke. Etter hvert som vårt landskap, - det som i sin tid ble vist frem av Theodor Kittelsen, Edvard Munch og alle de andre kunstnerne, - etter hvert som det blir fylt opp med betongkasser og konstruksjoner i begripelige og ubegripelige geometriske vinkler, så har vel kanskje enkelte av dem fått litt blandede følelser etter hvert. Jeg spør meg selv, hva ville jeg selv ha gjort dersom den brutale arkitekturen hadde vært min karriere, mitt yrke og levebrød, som jeg hadde fått banket inn gjennom min utdanning, bygd på teoriene til Le Corbusier og gutta, - som riktignok var fullstendig spekulative og uten noe som helst empirisk grunnlag fra erfaringer i virkeligheten, - hva hvis all min egen fagstolthet var forankret i dette, min selvrespekt over hva jeg har gjort, tegnet, bygget og ment? En eller flere generasjoner av hovedstrøms arkitekter og deres likesinnede er jo nødt til å stritte i mot enhver antydning om at deres livsverk var blitt utført etter en kurs som burde ha vært justert for lenge siden. Ville jeg for min del likt å innrømme at det jeg har drevet med i mitt liv har vært på feil kurs? (Skjønt, det finnes riktignok enkelte eksempler på arkitekter som har justert sin holdning og skrinlagt den brutale byggekunsten).

Det blir litt for enkelt å avfeie Arkitekturopprøret med at det kjører i revers tilbake til fortiden. Jeg har skrevet litt i denne boken om det jeg kaller den andre modernismen, stundom kalt den organiske modernismen, den moderne retningen som prøvde å bygge på

naturens former, i stedet for, som i den brutale modernismen, å bryte med naturens former. Det er historien om hvordan den brutale modernismen hittil har feid den organiske modernismen av banen, fordi det er den brutale modernismens produksjonsform som gir den store inntjening.

Jeg og mine likesinnede kan ikke forandre noe som helst av det som skjer. Jeg har ingen makt utenom mitt eget hagegjerde. Ingen andre arkitektur-opprørere heller, tror jeg. Men i det minste blir det vist at noen reagerer. Vi kan aldri gi oss på å forsvare miljøverdier og menneskelige verdier, i en tid da utbyggingen har gått til angrep på naturen, på landskapet, på verdifull dyrket mark, på våre byer og våre tettsteder, våre boligområder, våre historiske miljøer, våre kulturmiljøer. Erttiden må få vite at det var i hvert fall noen som ikke holdt kjeft, som advarte og protesterte, mot dagens invasjon av landskapet. Såpass fortjener hva jeg kalte «min elskede», i kjærlighetsforholdet som jeg nevnte i starten, hver gang de mishandler henne.